ePublishing

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
EKT NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

The Greek Review of Social Research

Vol 61 (1986)

61

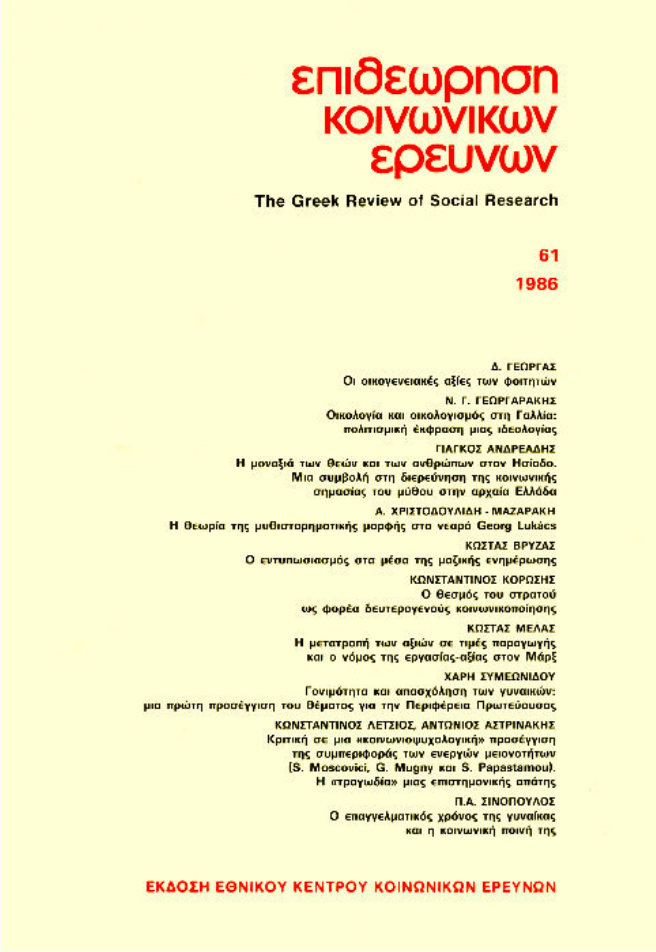

Οι οικογενειακές αξίες των φοιτητών

Δ. Γεώργας

doi: 10.12681/grsr.961

Copyright © 1986, Δ. Γεώργας

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0.

To cite this article:

Γεώργας Δ. (1986). Οι οικογενειακές αξίες των φοιτητών. *The Greek Review of Social Research*, *61*, 3–29. https://doi.org/10.12681/grsr.961

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 18/04/2024 16:30:31

*Δ. Γεώργας**

ΟΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΕΣ ΑΞΙΕΣ ΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ

Οι κοινωνικές αξίες διαδραματίζουν, ίσως, τον κεντρικό ρόλο στη ρύθμιση της συμπεριφοράς των μελών μιας κοινωνίας. Οι αξίες, κατά τον ανθρωπολόγο C. Kluckholn (1951), αντιπροσωπεύουν «τη σαφή ή υπονοούμενη σύλληψη του επιθυμητού, χαρακτηριστική ενός ατόμου ή κάποιας ομάδας, η οποία επηρεάζει την επιλογή προτύπων, μέσων και δράσεων στην κοινωνία» (σ. 395).

Η κρίσιμη λέξη στον ορισμό αυτό είναι η λέξη «επιθυμητή». Οι αξίες, δηλαδή, αναφέρονται σε κατηγορίες, σε ιδέες, σε έννοιες, σε συμπεριφορές που η κοινωνία αξιολογεί ως επιθυμητές. Το δεύτερο κρίσιμο σημείο του ορισμού του Kluckhohn αφορά στην ενσυνείδητη ή υπονοούμενη σύλληψη των αξιών, από μέρους των ατόμων ή των ομάδων της κοινωνίας. Οι αξίες είναι βαθιά ριζωμένες στη συνείδησή μας, η δε παραβίασή τους δημιουργεί κάποια αναστάτωση, (λ.χ. τύψεις, άγχος) στον ψυχικό μηχανισμό του ατόμου. Ένα μέρος του «υπερεγώ», κατά τον Φρόυντ, αποτελείται από το αξιοκρατικό σύστημα της κοινωνίας, το οποίο έχει μεταδοθεί από τον πατέρα και τη μητέρα στο παιδί.

Οι αξίες διαμορφώνονται από τις επιμέρους οικολογικές και κοινωνικές παραμέτρους, και μέσα στα πλαίσια της διαχρονικής εξέλιξης της κάθε κοινωνίας. Μια ενδεχόμενη θεώρηση που μπορεί να εξηγήσει τόσο τη διαμόρφωση των αξιών και άλλων ψυχολογικών φαινομένων όσο και την αλλαγή των αξιών σε κάποια κοινωνία, είναι το οικολογικό κοινωνικό πρότυπο. Πέντε κατηγορίες αποτελούν τη δομή της θεωρίας: α΄ τα οικολογικά στοιχεία, β΄ η οργάνωση και οι θεσμοί της κοινωνίας, γ΄ οι δεσμοί με ομάδες στη μικρή κοινότητα, δ΄ η οικογένεια και ε΄ το άτομο.

Τα οικολογικά στοιχεία *περιλαμβάνουν: α΄ το πολικό, τροπικό και εύκρατο* κλίμα, *β΄* χωροταξικά στοιχεία, *όπως το απομονωμένο χωριό, την πόλη, και γ΄* δημογραφικά στοιχεία, *όπως η πυκνότητα των κατοίκων και η κινητικότητά τους.*

Η οργάνωση και οι θεσμοί της κοινωνίας *περιλαμβάνουν το* οικονομικό

* Καθηγητής Ψυχολογίας Πανεπιστημίου Αθηνών.

στοιχείο *(αλιευτική, αγροτική, βιομηχανική κοινωνία κτλ.)*, το πολιτικό σύστημα *με το νομικό καθεστώς*, το εκπαιδευτικό σύστημα, *τη* θρησκεία *και τα* μέσα επικοινωνίας *(γλώσσα, τηλεόραση, κτλ.)*.

Οι δεσμοί με ομάδες της μικρής κοινότητας *αναφέρονται στις επαφές του ατόμου με ομάδες στη μικρή κοινότητα ή στη γειτονιά που το επηρεάζουν ουσιαστικά. Όσο οι θεσμοί της κοινωνίας αντιπροσωπεύουν αφηρημένες έννοιες, νόμους, κατηγορίες που ρυθμίζουν θεωρητικά τα μέλη της κοινωνίας, τόσο οι δεσμοί με ομάδες αποτελούν τις πραγματικές εμπειρίες και επαφές του ατόμου με τα πρόσωπα (τον δάσκαλο, τον αστυφύλακα κ.ά.) που διαμορφώνουν τις αντιλήψεις και τη συμπεριφορά του ως προς τους γενικούς θεσμούς της κοινωνίας. Το εκπαιδευτικό σύστημα μιας κοινωνίας με την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια παιδεία, με συγκεκριμένο γνωστικό αντικείμενο και με σαφείς στόχους, επηρεάζει ασφαλώς το μαθητή. Όμως οι επαφές του με τους δασκάλους του, τους συμμαθητές του και το σχολείο του διαμορφώνουν συγκεκριμένες αντιλήψεις και εμπειρίες για την παιδεία, οι οποίες τον επηρεάζουν πιο άμεσα και ουσιαστικά από τους αφηρημένους θεσμούς.*

Η οικογένεια *διακρίνεται από τις προαναφερθείσες κοινοτικές ομάδες λόγω της σημαντικότητας της επιρροής της στη διαπαιδαγώγηση του παιδιού κατά τα πρώτα πέντε χρόνια της ζωής του, επιρροή η οποία διαμορφώνει τη δομή της προσωπικότητάς του. Τόσο οι θεσμοί της κοινωνίας, όσο και οι δεσμοί των ομάδων στην κοινότητα, ερμηνεύονται και διαφοροποιούνται από την κάθε οικογένεια, με συνέπεια να μεταδίδονται στο παιδί με κάποια ιδιαίτερη μορφή. Σημαντικός παράγοντας επίσης στη διαμόρφωση των αξιών και γενικότερα της προσωπικότητας του ατόμου είναι η μορφή της οικογένειας (εκτεταμένη - πυρηνική - πολυγαμική).*

Το άτομο είναι μεν, σύμφωνα με το αναφερθέν θεωρητικό πρότυπο, το επίκεντρο των λειτουργιών των παραπάνω κατηγοριών, όχι όμως η απλή κατάληξή τους, το αιτιατό τους. Η σχέση δηλαδή ατόμου - κατηγοριών δεν είναι μονόδρομη. Αντιθέτως, αλληλεπιδρά με τις κατηγορίες, και ενδέχεται να τις επηρεάσει. Μπορεί π.χ. να επηρεάσει τις οικολογικές συνθήκες κτίζοντας πόλεις, και την οικογένεια διαμορφώνοντας τις στάσεις του πατέρα και της μητέρας.

Τέσσερις άλλες μεταβλητές, μπορούν να συμβάλουν στη διαφοροποίηση των άνω πέντε κατηγοριών: α΄ Η διασπορά *των οικολογικών στοιχείων, π.χ. η πυκνότητα της αστικής περιοχής εν συγκρίσει με την πυκνότητα μιας μικρής κοινότητας. β΄* Η πολυπλοκότητα *των κοινωνικών θεσμών, π.χ. το πολύπλοκο πολιτικό σύστημα μιας κοινωνίας εν συγκρίσει με το απλό πολιτικό σύστημα μιας κοινότητας. γ΄* Ο βαθμός της ανθρώπινης επαφής, *π.χ. οι στενές επαφές μέσα στην εκτεταμένη οικογένεια τείνουν να διαμορφώνουν όμοιες αξίες εν συγκρίσει με τις επαφές μέσα στην πυρηνική οικογένεια. Τέλος οι* κοινωνικές αλλαγές *ενδέχεται να προκαλέσουν αλλαγές σε όλες τις κατηγορίες του προτύ-*

που. Π.χ. η αλλαγή της μορφής του οικονομικού στοιχείου (βιομηχανική αντί αγροτική) θα έχει ως συνέπεια την αλλαγή στο χωροταξικό στοιχείο (μεγάλες πόλεις και πυκνότητα), στο πολιτικό (πιο πολύπλοκο), στην οικογένεια (πυρηνική αντί εκτεταμένη) και τέλος, στις αξίες του ατόμου.

Το πρότυπο της οικολογικής ψυχολογίας προσφέρει ένα θεωρητικό πλαίσιο, για την ανάλυση των αιτιών της αλλαγής των αξιών ή άλλων ψυχολογικών φαινομένων, όσον αφορά στους Έλληνες. Είναι, πιστεύω, κοινή διαπίστωση ότι από τα πρωταρχικά αίτια των κοινωνικών και ψυχολογικών αλλαγών στην ελληνική κοινωνία είναι το οικονομικό στοιχείο, η ραγδαία εκβιομηχάνιση της χώρας, τα τελευταία 25 χρόνια. Η παραδοσιακή οικονομία βασιζόταν κυρίως στη γεωργία, στο εμπόριο, στο ναυτικό εμπόριο, στην αλιεία, και σε σχετικά μικρές βιομηχανικές μονάδες. Η βιομηχανική ανάπτυξη της χώρας κατά τη δεκαετία του 1950 είχε αντανακλάσεις σε άλλες παραμέτρους (σύμφωνα με το πρότυπο της οικολογικής ψυχολογίας). Ως προς το οικολογικό στοιχείο, η ανάπτυξη της βιομηχανίας προκάλεσε την εσωτερική μετανάστευση στις αστικές περιοχές, με την επακόλουθη ερήμωση των μικρών απομονωμένων κοινοτήτων. Ως προς το εκπαιδευτικό στοιχείο, η συνέπεια ήταν η διάδοση της εκπαίδευσης σε περισσότερους, καθώς και η επέκταση της υποχρεωτικής φοίτησης. Στο χώρο της επικοινωνίας, η συνέπεια ήταν η ηλεκτροδότηση όλης της Ελλάδας, η εισροή του ραδιοφώνου και της τηλεόρασης, η κατασκευή δρόμων σε απομονωμένες περιοχές, με συνέπεια την καλύτερη και άμεση πληροφόρηση του λαού. Οι ευρείες αντανακλάσεις των οικονομικών αλλαγών σε άλλες οικολογικές και κοινωνικές παραμέτρους του προτύπου έχουν αναλυθεί εκτενώς από ειδικούς άλλων επιστημών.

Υπάρχουν, ωστόσο, άλλες αντανακλάσεις που αφορούν κυρίως την κοινωνική ψυχολογία. Η εσωτερική μετανάστευση είχε ως αποτέλεσμα να μεταφερθούν οικογένειες από αγροτικές σε αστικές περιοχές και να κατοικήσουν σε πυκνοκατοικημένες και σχετικά απρόσωπες γειτονιές, με ορισμένες αναπόφευκτες συνέπειες. Ο κάτοικος της μικρής κοινότητας, που στο χωριό του είχε στενές σχέσεις με τους γείτονές του, που γνωριζόταν καλά με τον πρόεδρο της κοινότητάς του, που γνώριζε καλά τα φορολογικά και περιουσιακά στοιχεία του, κ.ο.κ., βρέθηκε σε έναν πολύπλοκο χώρο, όπου οι θεσμοί της κοινωνίας είναι αφηρημένες έννοιες, και δεν έχει τη δυνατότητα να τις επηρεάζει με τις παραδοσιακές στενές επαφές με τα γνωστά πρόσωπα της κοινότητάς του.

Υπάρχει επίσης μια άλλη ουσιαστική αντανάκλαση της αλλαγής της οικονομικής απασχόλησης των πρώην κατοίκων των μικρών αγροτικών και αλιευτικών κοινοτήτων. Η χαρακτηριστική μορφή της αγροτικής και αλιευτικής οικογένειας, όχι μόνο στην Ελλάδα, είναι η εκτεταμένη οικογένεια, επειδή η καλλιέργεια της γης απαιτεί πολλά χέρια και τη συνεργασία τόσο των μελών της ευρείας οικογένειας, όσο και των συγγενών και φίλων. Ωστόσο, σε αστικές

περιοχές, η χαρακτηριστική μορφή της οικογένειας είναι η πυρηνική. Η οικονομική απασχόληση των μελών της πυρηνικής οικογένειας σε αστικές περιοχές δεν απαιτεί τη συνεργασία των μελών της ευρείας οικογένειας. Αντιθέτως, η απασχόληση του κάθε μέλους της οικογένειας είναι συνήθως σε κάποια χωριστή εργασία, π.χ. ο πατέρας στο εργοστάσιο, η μητέρα σε κάποιο κατάστημα, η κόρη σε κάποιο γραφείο και ο μικρότερος γιος στο σχολείο, όπου εκπαιδεύεται για να ενταχθεί (σε μεγαλύτερη ηλικία από το παιδί του γεωργού που προσφέρει εργασία από μικρή ηλικία) μελλοντικώς σε κάποια μονάδα εργασίας της κοινωνίας. Είναι επόμενο, λοιπόν, το σχήμα της ελληνικής αγροτικής εκτεταμένης οικογένειας να μην είναι λειτουργικό στις αστικές βιομηχανικές περιοχές, με συνέπεια την αλλαγή τόσο ορισμένων παραδοσιακών αξιών, όσο και άλλων γνωρισμάτων του Έλληνα. Τόσο οι στενοί δεσμοί, η αλληλεξάρτηση, οι αλληλοϋποχρεώσεις, η αρραγής ενότητα της εκτεταμένης ελληνικής οικογένειας, όσο και οι συνέπειες στη συμπεριφορά του Έλληνα από την αλλαγή της εκτεταμένης σε πυρηνική οικογένεια έχουν τεκμηριωθεί από τις συστηματικές μελέτες ανθρωπολόγων, κοινωνιολόγων, ψυχιάτρων και ψυχολόγων.

Υπάρχει επίσης ένα άλλο σχήμα της ομαδικής αλληλεγγύης που χαρακτηρίζει τη λειτουργία της ευρείας ελληνικής οικογένειας μέσα στις μικρές κοινότητες, η εσω-ομάδα, ή, όπως περιγράφεται από τους Βασιλείου (1973), ο «κύκλος των δικών». Ο κύκλος των δικών απαρτίζεται από όλα τα μέλη της εκτεταμένης οικογένειας, τους «κουμπάρους», τους «νονούς», και επίσης τα φιλικά πρόσωπα που έχουν δείξει με τις πράξεις τους ότι νοιάζονται για την οικογένεια και στους οποίους μπορεί να βασιστεί κανείς σε ώρα ανάγκης. Ουσιαστικές αξίες που ορίζουν τον Έλληνα, όπως το φιλότιμο, είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένα με την εσω-ομάδα. Σύμφωνα με τους Βασιλείου (1966, 1973) η αντίληψη κάποιου προσώπου (π.χ. ο κύριος Παπαδόπουλος) συνεπάγεται και την τοποθέτησή του σε δύο κατηγορίες. Είτε στην ομάδα των δικών (είναι συγγενής του θείου μου), οπότε το φιλότιμο τον υποχρεώνει να συμπεριφερθεί φιλικά και εξυπηρετικά, είτε στην εξω-ομάδα (είναι φίλος μιας εχθρικής οικογένειας), οπότε συμπεριφέρεται εχθρικά και χωρίς φιλότιμο. Ωστόσο, η τάση αλλαγής της σύγχρονης οικογένειας, από το εκτεταμένο σχήμα στο πυρηνικό σχήμα, ενδέχεται να έχει ως επακόλουθο τη μείωση της λειτουργικότητας του φιλότιμου.

ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Ο σκοπός της έρευνας αυτής είναι η διερεύνηση ενός φαινομένου που χαρακτηρίζει τον σημερινό Έλληνα, των οικογενειακών αξιών, μέσα στα πλαίσια

του προτύπου της οικολογικής ψυχολογίας. Η αλλαγή της δομής της ελληνικής οικογένειας, από την εκτεταμένη στην πυρηνική, συνεπάγεται την αλλαγή των οικογενειακών αξιών. Το δείγμα αποτελείται από φοιτητές του Πανεπιστημίου Αθηνών. Υποθέτω ότι οι φοιτητές αντιπροσωπεύουν την πιο προοδευτική ομάδα της γενεάς τους, είναι πιο ανοιχτοί και ευάλωτοι στα καινούρια ρεύματα μέσα στο χώρο τόσο του Πανεπιστημίου, όσο και του αστικού περιβάλλοντος. Οι φοιτητές του δείγματος διαφέρουν ως προς ορισμένα δημογραφικά στοιχεία. Μια ομάδα φοιτητών είναι από την Αθήνα και η δεύτερη από την επαρχία. Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, σύμφωνα με το πρότυπο της οικολογικής ψυχολογίας, οι αστικές περιοχές διαφέρουν από τις επαρχιακές, και πιο συγκεκριμένα, οι φοιτητές από την Αθήνα ως επί το πλείστον θα πρέπει να προέρχονται από πυρηνικές οικογένειες. Αντιθέτως, οι επαρχιώτες φοιτητές θα πρέπει να προέρχονται από εκτεταμένες οικογένειες. Άρα, υποθέτω ότι οι οικογενειακές αξίες των δύο ομάδων φοιτητών θα διαφέρουν.

Ο επαρχιώτης φοιτητής, όταν εντάσσεται στο πλαίσιο του Πανεπιστημίου και στον αστικό χώρο της Αθήνας, αντιμετωπίζει καινούριες ιδέες, ήθη και έθιμα, διαφορετικές αξίες. Σε πολλές περιπτώσεις ζει μόνος του, μακριά από το ζεστό περιβάλλον της οικογένειάς του, και ευάλωτος στα καινούρια ρεύματα του τόσου διαφορετικού τρόπου ζωής. Θα πρέπει λοιπόν ο πρωτοετής φοιτητής να είναι πιο ευάλωτος στο καινούριο περιβάλλον. Άρα, υποθέτω ότι κατά τη διάρκεια της φοίτησής του στην Αθήνα, οι οικογενειακές αξίες των τεταρτοετών φοιτητών θα πρέπει να έχουν αλλάξει και να διαφέρουν από τις αξίες των πρωτοετών.

Η τρίτη υπόθεση είναι ότι η αντίληψη των οικογενειακών αξιών θα διαφέρει ανάλογα με το φύλο.

Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Το ερωτηματολόγιο

Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από 64 θέματα - αξίες που αφορούν στα μέλη της οικογένειας. Στην πρώτη προκαταρκτική μελέτη δόθηκαν[1] σε ένα

1. Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την ομάδα των τεταρτοετών φοιτητών του Φιλοσοφικού τμήματος του Πανεπιστημίου Αθηνών, οι οποίοι συνεργάστηκαν μαζί μου στην έρευνα αυτή, και που με τον ενθουσιασμό, τη δίψα για μάθηση, το ενδιαφέρον, την κριτική και τη σκληρή δουλειά τους συνετέλεσαν στην έρευνα αυτή. Η ψυχή της ομάδας, που προσέφερε σε όλες τις φάσεις της έρευνας, από τη σύλληψη μέχρι τη στατιστική επεξεργασία των δεδομένων, ήταν ο Παναγιώτης Κορδούτης, η Μαργαρίτα Κουντούρη, η Ιωάννα Πολύζου και η Μό-

δείγμα φοιτητών του Πανεπιστημίου Αθηνών ερωτηματολόγια με ανοιχτές ερωτήσεις αναφορικά με τις οικογενειακές αξίες. Από τις απαντήσεις των φοιτητών επισημάνθηκε ένας αριθμός παραδοσιακών αξιών. Προστέθηκαν άλλες οικογενειακές αξίες από την ελληνική βιβλιογραφία. Οι ερωτήσεις διατυπώθηκαν έτσι ώστε σχεδόν όλες να περιλαμβάνουν τη λέξη «πρέπει», π.χ.: «Ο πατέρας *πρέπει* να είναι ο αρχηγός της οικογένειας»· «τα παιδιά δεν *πρέπει* να αντιμιλούν στους γονείς»· «*πρέπει* να είμαστε φιλότιμοι», ώστε να τονιστεί το κοινωνικά επιθυμητό στοιχείο των αξιών. Οι απαντήσεις στις ερωτήσεις αντιστοιχούν σε κλίμακα με πέντε βαθμίδες: *συμφωνώ* (1), *μάλλον συμφωνώ* (2), *δεν ξέρω ή δεν είμαι σίγουρος* (3), *μάλλον διαφωνώ* (4) και *διαφωνώ* (5). Η απάντηση *συμφωνώ* με τιμή 1 αντιστοιχεί με την παραδοσιακή κατεύθυνση, δηλώνει δηλαδή συμφωνία με την παραδοσιακή αξία. Αντιθέτως, η τιμή 5 δηλώνει διαφωνία με την παραδοσιακή αξία. Ορισμένες ερωτήσεις είναι διατυπωμένες έτσι ώστε η δήλωση *διαφωνώ* να σημαίνει αποδοχή της παραδοσιακής αξίας, και στις περιπτώσεις αυτές η επιλογή αυτή παίρνει την τιμή 1.

Στη δεύτερη προκαταρκτική μελέτη, οι αξίες δόθηκαν σε 21 φοιτητές από την επαρχία και την Αθήνα. Σκοπός της φάσης αυτής ήταν η επιλογή των ερωτήσεων για το τελικό ερωτηματολόγιο με τα εξής κριτήρια: α΄ η διασπορά των απαντήσεων στις πέντε βαθμίδες, αφού απορρίφθηκαν οι αξίες όπου όλοι, από την Αθήνα και την επαρχία, συμφωνούν ή αντιστοίχως διαφωνούν, β΄ ο εντοπισμός ερωτήσεων που παρουσιάζουν πρόβλημα διατύπωσης, γ΄ η απόρριψη των αξιών που ήταν ουσιαστικά όμοιες. Επιλέχτηκαν τελικά 64 αξίες για το τελικό ερωτηματολόγιο.

Στην τελική φάση, το ερωτηματολόγιο με τις 64 ερωτήσεις δόθηκε σε ατομικές συνεντεύξεις. Ο συνεντευκτής έδινε ένα αντίτυπο του ερωτηματολογίου στον ερωτώμενο, και δεύτερο χαρτί με την κλίμακα «συμφωνώ», «μάλλον συμφωνώ» κτλ. Κατόπιν ο συνεντευκτής διάβαζε την κάθε ερώτηση, και σημείωνε σε ειδικό φύλλο απάντησης την επιλογή του ερωτώμενου.

Το δείγμα

Το δείγμα αποτελείται από 417 φοιτητές όλων των σχολών του Πανεπιστημίου Αθηνών. 190 είναι Αθηναίοι και 227 από την επαρχία. Φοιτητές από τη Θεσσαλονίκη δεν περιλαμβάνονται στο δείγμα. Φοιτητές από την επαρχία

νικα Τσακανίκα. Στην πρώτη φάση της έρευνας και στις συνεντεύξεις, προσέφεραν με τις πολύτιμες ικανότητές τους οι Εύα Λινάρδου, Βικτωρία Δήμα, Βιργινία Κάγκου, Εύη Καλλέ, Παναγιώτα Μυλωνά, Ζέτα Πετρίδου, Κωνσταντίνα Παππά, Εύη Ροζάκη, Βίλυ Ντουχάνη και Ήβη Γκουρέ.

που δήλωσαν ότι είναι μόνιμοι κάτοικοι της Αθήνας, αλλά μετακόμισαν συγχρόνως με την εισαγωγή στο Πανεπιστήμιο, κατανέμονται στην κατηγορία *επαρχία*. Ορισμένοι, μάλλον αντιπροσωπεύουν περιπτώσεις που η οικογένεια έρχεται στην Αθήνα να «σπουδάσει» το παιδί. 206 είναι άνδρες και 211 γυναίκες. 106 είναι πρωτοετείς, 88 δευτεροετείς, 92 τριτοετείς και 131 τεταρτοετείς. Η κατανομή των φοιτητών αντιστοίχως με τις τρεις μεταβλητές παριστάνεται στον Πίνακα 1.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Κατανομή των 417 φοιτητών ανάλογα με τον τόπο προέλευσης, το φύλο και το έτος σπουδών

		Έτος σπουδών				
		Α΄	Β΄	Γ΄	Δ΄	Σύνολο
Αθήνα	Άνδρες	21	21	22	28	92
	Γυναίκες	24	21	25	28	98
Επαρχία	Άνδρες	27	23	25	39	114
	Γυναίκες	34	23	20	36	113
	Σύνολο	106	88	92	131	417

ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΑΞΙΩΝ

Μια υπόθεση της έρευνας, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, είναι ότι οι φοιτητές από την επαρχία, οι οποίοι προέρχονται κατά κόρον από παραδοσιακές εκτεταμένες οικογένειες, έχουν άλλη αντίληψη των οικογενειακών αξιών από ό,τι έχουν οι Αθηναίοι φοιτητές, που προέρχονται κυρίως από πυρηνικές οικογένειες. Με τον όρο «αντίληψη των οικογενειακών αξιών», εννοούμε ότι οι επαρχιώτες φοιτητές σχηματίζουν διαφορετικές κατηγοριοποιήσεις αξιών, διαφορετικές ενότητες αξιών, σε αντιπαράθεση με τους Αθηναίους φοιτητές. Η ίδια επιχειρηματολογία ισχύει και για το φύλο: Οι άνδρες και οι γυναίκες ενδέχεται να έχουν διαφορετικές αντιλήψεις για την κατηγοριοποίηση των αξιών. Οι 64 αξίες του ερωτηματολογίου, δηλαδή, ενδέχεται να διαιρούνται σε υποκατηγορίες, σε ενότητες, που εκφράζουν σαφέστερα την πραγματική αντίληψη των αξιών.

Η στατιστική μέθοδος που αντιστοιχεί στη διαίρεση των ερωτήσεων σε ενότητες, σε υποκατηγορίες, είναι η παραγοντική ανάλυση δεδομένων (Har-

man 1967, Μεϊμάρης και Νικολακόπουλος 1978). Η ανάλυση δεδομένων έγινε με την ανάλυση σε κύριες συνιστώσες του στατιστικού προγράμματος του SPSS[2] και κατόπιν η περιστροφή των αξόνων έγινε με τη μέθοδο Varimax.

Έγιναν πέντε χωριστές παραγοντικές αναλύσεις, ως εξής: α΄ το σύνολο των φοιτητών, β΄ οι Αθηναίοι, γ΄ οι επαρχιώτες, δ΄ οι άνδρες και ε΄ οι γυναίκες.

Το σύνολο των φοιτητών

Ο Πίνακας 2 παριστάνει την παραγοντική ανάλυση του συνόλου των φοιτητών.[3]

Πίνακας 2

Σύνολο των φοιτητών

ΑΞΙΕΣ

μο	β	Α΄ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ (40,8%)	μο	β	Β΄ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ (11,2%)
4,5	71	πατέρας κουμαντάρει χρήματα σπιτιού	1,8	59	μόρφωση και επαγγελματική κατάρτιση καλύτερη προίκα για γυναίκα
4,1	61	πατέρας αρχηγός οικογένειας	1,7	57	γονείς δεν μαλώνουν μπροστά στα παιδιά
4,6	59	μητέρα δέχεται αποφάσεις πατέρα	1,8	52	γονείς μαθαίνουν στα παιδιά να φέρονται σωστά
4,6	52	θέση μητέρας στο σπίτι	1,7	47	να είμαστε φιλότιμοι
4,3	49	πατέρας χρηματοδότης	1,3	45	προβλήματα οικογένειας λύνονται μέσα στην οικογένεια
3,9	46	γυναίκα καλή σαν τη μάνα μου	1,9	42	μητέρα να είναι σύμβουλος

2. *Statistical Package for the Social Sciences*, 2η έκδ. (1975), Νέα Υόρκη, McGraw-Mill. Πιο συγκεκριμένα, Principal factor with iteration.

3. Σε κάθε Πίνακα παριστάνονται τα εξής στοιχεία. Εντός παρένθεσης απεικονίζεται το ποσοστό (40,8% για τον πρώτο άξονα) της συνολικής αδράνειας που ερμηνεύεται από τον αντίστοιχο άξονα. Το ποσοστό της συνολικής αδράνειας που ερμηνεύεται από τον κάθε άξονα παρέχει πληροφορίες ως προς τη σημαντικότητα της ενότητας αυτής, το βάρος που πρέπει να δοθεί στην κάθε ενότητα και την ιεράρχηση των ενοτήτων, κατά την αντίληψη της υπό συζήτησης ομάδας. Άρα εάν η πρώτη ενότητα συγκεντρώνει το ποσοστό 40,8% της συνολικής αδράνειας, αυτό σημαίνει ότι η ενότητα αυτή εκλαμβάνεται από την ομάδα αυτή ως η πιο σημαντική. Κατόπιν, εάν η δεύτερη ενότητα συγκεντρώνει το ποσοστό 11,2% της συνολικής αδράνειας, αυτό σημαίνει ότι η ενότητα αυτή εκλαμβάνεται καταφανώς ως λιγότερο σημαντική από το δείγμα και ότι βρίσκεται σαφώς στη δεύτερη θέση κατά την ιεράρχηση των ενοτήτων, κ.ο.κ. Τα γράμματα «μ.ο.» δηλώνουν τον μέσο όρο του δείγματος για την αντίστοιχη αξία, ο οποίος ενδέχεται να κυμαίνεται από 1 (προς την παραδοσιακή κατεύθυνση) έως το 5 (διαφωνία με την παραδοσιακή αξία). Η στήλη «β» αντιπροσωπεύει το βάρος των επιμέρους ερωτήσεων στον αντίστοιχο άξονα, που κυμαίνονται θεωρητικά από το 0 μέχρι 1,00. Στην προκειμένη περίπτωση, περιλαμβάνονται μόνο αξίες με βάρος μεγαλύτερο από 0,40. Επίσης, οι αριθμοί παρουσιάζονται χωρίς το μηδέν και το κόμμα (52 αντί 0,52) λόγω έλλειψης χώρου. Τέλος, οι ερωτήσεις διατυπώνονται στον Πίνακα με τηλεγραφικό τρόπο, π.χ. η λέξη «πρέπει» αφαιρέθηκε, όπως και τα άρθρα. Για παράδειγμα, η αξία «Ο πατέρας πρέπει να κουμαντάρει τα χρήματα του σπιτιού», διατυπώνεται ως εξής: «Πατέρας κουμαντάρει χρήματα σπιτιού».

μο	β	Γ΄ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ (7.5%)
2,8	69	γονείς γνωρίζουν φίλους παιδιών
3,2	59	μητέρα ξέρει πάντα πού είναι τα παιδιά
3,7	54	παιδιά ζητούν άδεια γονιών όταν βγαίνουν με παρέα
3,4	46	παιδιά δεν έχουν μυστικά από γονείς

μο	β	Δ΄ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ (4.5%)
2,1	63	παιδιά έχουν υποχρέωση να φροντίζουν γονείς όταν γεράσουν
2,1	56	παιδιά δουλεύουν για να βοηθήσουν οικογένεια
1,5	52	παιδιά βοηθούν στις δουλειές σπιτιού
1,8	50	παιδιά σέβονται παππούδες
2,3	43	να διατηρεί καλές σχέσεις με συγγενείς

μο	β	Ε΄ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ (4,1%)
1,5	84	αγόρια να έχουν σεξουαλικές σχέσεις πριν το γάμο
4,5	71	κορίτσια δεν πρέπει να έχουν σεξουαλικές σχέσεις πριν το γάμο

Α΄ παράγοντας — παραδοσιακός ρόλος πατέρα - αρχηγού/μητέρας - γυναίκας

Ο πρώτος παράγοντας είναι ο πιο ισχυρός, ερμηνεύοντας 40,8% της συνολικής αδράνειας. Οι αξίες που αποτελούν την ενότητα αυτή είναι, με αντίστοιχη σειρά βάρους, οι εξής: *Ο πατέρας πρέπει να κουμαντάρει τα χρήματα του σπιτιού, ο πατέρας πρέπει να είναι ο αρχηγός της οικογένειας, η μητέρα... δέχεται τις αποφάσεις του πατέρα, θέση μητέρας στο σπίτι, πατέρας χρηματοδότης, γυναίκα καλή σαν τη μάνα του.*

Έκδηλο είναι ότι η ενότητα αυτή αποτελείται από αξίες που αφορούν στον παραδοσιακό ρόλο του πατέρα ως αρχηγού της οικογένειας που αποφασίζει για τα οικονομικά, και το ρόλο της γυναίκας και μητέρας στο σπίτι. Από την άλλη μεριά, αν εξετάσουμε τους μέσους όρους, βλέπουμε ότι κυμαίνονται από 3,9 μέχρι 4,5, που σημαίνει ότι, παρόλο που είναι έντονη στο νου των φοιτητών η κατηγορία «παραδοσιακοί ρόλοι πατέρα και μητέρας», διαφωνούν και απορρίπτουν τις αξίες αυτές. Οι διαφοροποιήσεις που ενδέχεται να οφείλονται στους Αθηναίους και στους επαρχιώτες φοιτητές, στους άνδρες και στις γυναίκες, θα αναλυθούν παρακάτω.

Β΄ παράγοντας — φιλότιμο, θετικές οικογενειακές σχέσεις

Ο Β΄ παράγοντας συγκεντρώνει το 11,2% της συνολικής αδράνειας, που σημαίνει ότι η ενότητα αυτή έχει λιγότερο βάρος στο αξιοκρατικό σύστημα των φοιτητών από ό,τι έχει ο παραδοσιακός ρόλος του πατέρα και της μητέρας. Οι αξίες που αποτελούν την ενότητα αυτή είναι με σειρά βαρύτητας: *Η μόρφωση και η επαγγελματική κατάρτιση είναι η καλύτερη προίκα της γυναίκας, οι γονείς δεν πρέπει να μαλώνουν μπροστά στα παιδιά τους, γονείς.... να μαθαί-*

νουν στα παιδιά να φέρονται σωστά, πρέπει να είμαστε φιλότιμοι, προβλήματα οικογένειας λύνονται μέσα στην οικογένεια, μητέρα πρέπει να είναι σύμβουλος. Οι αξίες αυτές σχηματίζουν μια ενότητα που αποτελείται από τους θετικούς ρόλους των γονέων, από τη σημασία που έχει για τη γυναίκα η μόρφωση και η εργασία και από το φιλότιμο. Πρέπει να σημειωθεί ότι οι μέσοι όροι των αξιών κυμαίνονται από το 1,8 μέχρι το 1,9 που σημαίνει ότι οι φοιτητές συμφωνούν με τις αξίες αυτές.

Γ΄ παράγοντας — έλεγχος των σχέσεων των παιδιών

Ο Γ΄ παράγοντας συγκεντρώνει το 1,5% της συνολικής αδράνειας. Οι αξίες που αποτελούν την ενότητα αυτή είναι οι εξής: *Οι γονείς πρέπει να γνωρίζουν τους φίλους των παιδιών, η μητέρα πρέπει να ξέρει πάντα πού είναι τα παιδιά, και τα παιδιά δεν έχουν μυστικά από τους γονείς.* Η ενότητα αυτή είναι σαφής. Αναφέρεται στον από μέρους των γονέων έλεγχο των παιδιών σε ό,τι αφορά σε παρέες με άλλους. Οι μέσοι όροι κυμαίνονται από 2,8 μέχρι 3,7 που σημαίνει μεσαίες θέσεις, ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν.

Δ΄ παράγοντας — υποχρεώσεις παιδιών προς οικογένεια και συγγενείς

Ο Δ΄ παράγοντας συγκεντρώνει το 4,5% της συνολικής αδράνειας. Οι αξίες που αποτελούν την ενότητα αυτή είναι οι εξής: *Τα παιδιά έχουν την υποχρέωση να φροντίσουν τους γονείς όταν γεράσουν, τα παιδιά πρέπει να δουλεύουν για να βοηθήσουν την οικογένεια, τα παιδιά πρέπει να βοηθούν στις δουλειές του σπιτιού, τα παιδιά πρέπει να σέβονται τους παππούδες, πρέπει να διατηρεί κανείς καλές σχέσεις με τους συγγενείς.* Η ενότητα αυτή αναφέρεται σε υποχρεώσεις των παιδιών να βοηθούν και να διατηρούν καλές σχέσεις με τα μέλη της εκτεταμένης οικογένειας. Η ενότητα αυτή φαίνεται να αντικατοπτρίζει τη διατήρηση των παραδοσιακών αξιών της αλληλοβοήθειας και αλληλεγγύης ανάμεσα στα μέλη της εκτεταμένης οικογένειας. Οι μέσοι όροι κυμαίνονται από 1,5 μέχρι 2, 3 που σημαίνει ότι συμφωνούν με τις αξίες αυτές.

Ε΄ παράγοντας — ερωτικές σχέσεις

Ο Ε΄ παράγοντας συγκεντρώνει μόνο το 4,1% της συνολικής αδράνειας. Δύο είναι οι αξίες στην ενότητα αυτή: *Τα αγόρια πρέπει να έχουν σεξουαλικές σχέσεις πριν από το γάμο,* και *τα κορίτσια δεν πρέπει να έχουν σεξουαλικές σχέσεις πριν από το γάμο.* Οι μέσοι όροι, 1,5 για την πρώτη αξία και 4,5 για τη δεύτερη, σημαίνουν συμφωνία και διαφωνία αντιστοίχως με τις διακρίσεις ανάμεσα στα φύλα.

Ο Πίνακας 3 παριστάνει την παραγοντική ανάλυση των 190 Αθηναίων φοιτητών. Η ανάλυση αυτή δείχνει, δηλαδή, πώς οι Αθηναίοι φοιτητές εκλαμβάνουν και κατηγοριοποιούν τις 64 αξίες.

Πίνακας 3
Αθηναίοι φοιτητές

ΑΞΙΕΣ

μο	β	Α΄ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ (33,9%)
1,6	86	αγόρια να έχουν σεξουαλικές σχέσεις πριν το γάμο
4,5	84	κορίτσια δεν έχουν σεξουαλικές σχέσεις πριν το γάμο
4,5	69	να κάνουμε προσευχή πριν το φαγητό
3,7	59	γάμος γίνεται στην εκκλησία
4,3	53	κύριος σκοπός γυναίκας να γίνει καλή μητέρα
4,2	43	άσχημη συζυγική σχέση να διατηρείται χάρη των παιδιών

μο	β	Β΄ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ (9,8%)
2,0	73	γονείς δεν μαλώνουν μπροστά στα παιδιά
2,1	66	μόρφωση και επαγγελματική κατάρτιση καλύτερη προίκα για γυναίκα
1,5	63	προβλήματα οικογένειας λύνονται μέσα στην οικογένεια
1,8	53	να είμαστε φιλότιμοι
1,9	53	γονείς μαθαίνουν στα παιδιά να φέρονται σωστά
2,1	49	να τιμούμε και να προστατεύουμε οικογένειά μας

μο	β	Ε΄ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ (5.0%)
2,1	66	παιδιά έχουν υποχρέωση να φροντίζουν γονείς όταν γεράσουν
1,6	65	παιδιά να βοηθούν στις δουλειές του σπιτιού
2,1	46	παιδιά σέβονται παππούδες

μο	β	Γ΄ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ (7.9%)
4,0	72	παιδιά να ζητούν άδεια γονιών όταν βγαίνουν παρέα
3,3	61	γονείς γνωρίζουν φίλους των παιδιών
3,5	58	μητέρα ξέρει πάντα πού είναι τα παιδιά
4,5	52	παιδιά να έχουν συγκατάθεση γονέων όταν αποφασίσουν να παντρευτούν
3,6	49	παιδιά υπακούουν γονείς

μο	β	Δ΄ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ (5,8%)
4,6	65	πατέρας κουμαντάρει χρήματα σπιτιού
4,1	60	μητέρα ενδοτική συμβιβαστική
4,7	49	μητέρα δέχεται αποφάσεις πατέρα
4,5	44	πατέρας είναι αρχηγός οικογένειας
4,7	43	πατέρας ασχολείται σοβαρά μόνον οικογενειακά θέματα

Α΄ παράγοντας — ερωτικές σχέσεις, θρησκεία, γάμος, γυναίκα

Ο Α΄ παράγοντας των Αθηναίων φοιτητών είναι ο πιο ισχυρός, συγκεντρώνοντας 33,9% της συνολικής αδράνειας. Οι αξίες είναι οι εξής: *Τα αγόρια πρέπει να έχουν σεξουαλικές σχέσεις πριν από το γάμο, τα κορίτσια δεν πρέπει*

να έχουν σεξουαλικές σχέσεις πριν από το γάμο, πρέπει να λέμε προσευχή πριν από το φαγητό, ο γάμος πρέπει να γίνεται στην εκκλησία, κύριος σκοπός της γυναίκας να γίνει καλή μητέρα, άσχημη συζυγική σχέση πρέπει να διατηρείται για χάρη των παιδιών. Οι μέσοι όροι κυμαίνονται μεταξύ 3,7 και 4,5 (ο μέσος όρος της πρώτης αξίας είναι ουσιαστικά προς την ίδια κατεύθυνση) που σημαίνει διαφωνία με τις παραδοσιακές αξίες. Η ενότητα αυτή περιλαμβάνει τρεις διαφορετικές αξίες: την ερωτική απελευθέρωση, τη διαφωνία προς τις θρησκευτικές αξίες και το ρόλο της γυναίκας - γάμος. Το ότι η ενότητα αυτή συγκεντρώνει την περισσότερη αδράνεια σημαίνει ότι οι αξίες αυτές προβληματίζουν τους Αθηναίους φοιτητές. Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι οι ερωτικές σχέσεις προβληματίζουν ιδιαίτερα τους Αθηναίους φοιτητές.

Β΄ παράγοντας — φιλότιμο, θετικές οικογενειακές σχέσεις

Ο Β΄ παράγοντας συγκεντρώνει μόνον το 9,8% της συνολικής αδράνειας, εν συγκρίσει με τον Α΄ παράγοντα. Οι αξίες είναι οι εξής: *Οι γονείς δεν πρέπει να μαλώνουν μπροστά στα παιδιά, μόρφωση και επαγγελματική κατάρτιση καλύτερη προίκα για γυναίκα, προβλήματα οικογένειας λύνονται μέσα στην οικογένεια, πρέπει να είμαστε φιλότιμοι, γονείς μαθαίνουν στα παιδιά να φέρονται σωστά, τιμούμε και προστατεύουμε την οικογένεια.* Η ενότητα αυτή μοιάζει με τον Β΄ παράγοντα του συνόλου των φοιτητών, και ως προς την αποδοχή των αξιών, επίσης.

Γ΄ παράγοντας — έλεγχος των σχέσεων των παιδιών

Ο Γ΄ παράγοντας συγκεντρώνει το 7,9% της συνολικής αδράνειας και αποτελείται από τις αξίες: *Τα παιδιά πρέπει να ζητούν άδεια των γονέων όταν βγαίνουν με παρέα, οι γονείς πρέπει να γνωρίζουν τους φίλους των παιδιών, η μητέρα πρέπει να ξέρει πάντα πού είναι τα παιδιά, τα παιδιά πρέπει να έχουν τη συγκατάθεση των γονέων όταν αποφασίζουν να παντρευτούν,* και *τα παιδιά πρέπει να υπακούουν τους γονείς.* Η ενότητα αυτή είναι πάλι όμοια με τον Γ΄ παράγοντα του συνόλου των φοιτητών, με τη σημαντική όμως διαφορά ότι οι μέσοι όροι, που κυμαίνονται μεταξύ 3,3-4,5, δηλώνουν ότι οι Αθηναίοι φοιτητές διαφωνούν με τις αξίες αυτές. Απορρίπτουν, δηλαδή, τον παραδοσιακό έλεγχο των φίλων των παιδιών από μέρους των γονέων.

Δ΄ παράγοντας — παραδοσιακοί ρόλοι πατέρα - αρχηγού/μητέρας - γυναίκας

Ο Δ΄ παράγοντας συγκεντρώνει το 5,8% της συνολικής αδράνειας. Οι αξίες είναι: *Πατέρας κουμαντάρει χρήματα σπιτιού, η μητέρα πρέπει να είναι ενδοτι-*

κή, συμβιβαστική, μητέρα πρέπει να δέχεται τις αποφάσεις του πατέρα, πατέρας αρχηγός της οικογένειας και ο πατέρας πρέπει να ασχολείται με τα σοβαρά μόνον οικογενειακά θέματα. Οι μέσοι όροι κυμαίνονται από το 4,1 μέχρι το 4,7 που σημαίνει ότι διαφωνούν με τις αξίες αυτές. Η ενότητα αυτή είναι σχεδόν όμοια με τον Α΄ παράγοντα του συνόλου των φοιτητών.

Ε΄ παράγοντας — υποχρεώσεις παιδιών προς οικογένεια

Ο Ε΄ παράγοντας συγκεντρώνει μόνο το 5,0% της συνολικής αδράνειας και αποτελείται από τις αξίες: *Τα παιδιά έχουν την υποχρέωση να φροντίσουν τους γονείς όταν γεράσουν, τα παιδιά πρέπει να βοηθάνε στις δουλειές του σπιτιού,* και *τα παιδιά πρέπει να σέβονται τους παππούδες.* Οι μέσοι όροι κυμαίνονται από 1,6 μέχρι 2,1 που δηλώνει συμφωνία. Η ενότητα αυτή είναι όμοια με τον Δ΄ παράγοντα του συνόλου των φοιτητών, εκτός από τις αξίες, *τα παιδιά πρέπει να δουλεύουν για να βοηθήσουν την οικογένεια,* και *πρέπει να διατηρεί κανείς καλές σχέσεις με τους συγγενείς* που δεν περιλαμβάνονται εδώ, πράγμα που μπορεί να ερμηνευθεί ως μια τάση προς ανεξαρτητοποίηση και απομάκρυνση από τις στενές σχέσεις με την εκτεταμένη οικογένεια.

Οι επαρχιώτες φοιτητές

Ο Πίνακας 4 παριστάνει την παραγοντική ανάλυση των 227 φοιτητών από την επαρχία.

Α΄ παράγοντας — παραδοσιακός ρόλος πατέρα - αρχηγού/μητέρας - γυναίκας

Ο Α΄ παράγοντας συγκεντρώνει το 34,0% της συνολικής αδράνειας, πράγμα που σημαίνει ότι είναι η σημαντική ενότητα για τους επαρχιώτες φοιτητές. Ο παράγοντας αυτός είναι σχετικός με τον Α΄ παράγοντα του συνόλου των φοιτητών και τον Α΄ παράγοντα των Αθηναίων φοιτητών, που σημαίνει ότι οι επαρχιώτες φοιτητές προβληματίζονται ιδιαίτερα με τις αξίες αυτές και, επειδή οι μέσοι όροι κυμαίνονται μεταξύ 3,7 και 4,4, απορρίπτουν τις αξίες αυτές. Πρέπει να σημειωθεί πως οι πρόσθετες αξίες που περιλαμβάνονται στον παράγοντα αυτό είναι συνεπείς με την έννοια του αυταρχικού πατέρα και του ρόλου της γυναίκας ως υπάκουης και ως καλής μητέρας που φροντίζει τα παιδιά και το σπίτι.

Β΄ παράγοντας — φιλότιμο, υποχρεώσεις παιδιών προς οικογένεια και συγγενείς

Ο δεύτερος παράγοντας συγκεντρώνει το 10,6% της συνολικής αδράνειας. Η ενότητα αυτή, ως δεύτερη σε σημασία για τους επαρχιώτες φοιτητές, παρου-

Πίνακας 4
Επαρχιώτες φοιτητές

ΑΞΙΕΣ

μο	β	Α΄ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ (34,0%)
4,4	65	μητέρα δέχεται αποφάσεις πατέρα
3,7	61	να βρεις γυναίκα καλή σαν τη μάνα σου
4,3	60	πατέρας κουμαντάρει χρήματα σπιτιού
4,4	58	θέση μητέρας στο σπίτι
4,0	55	κύριος σκοπός γυναίκας να γίνει καλή μητέρα
3,8	55	πατέρας είναι αρχηγός οικογένειας
3,7	49	γυναίκες δεν έχουν παιδιά όταν δεν είναι παντρεμένες
4,4	47	όταν πατέρας πεθάνει γιος να παντρέψει αδελφή
4,1	46	πατέρας να είναι χρηματοδότης
4,2	44	μητέρα συμφωνεί με γνώμη του πατέρα σε ό,τι αφορά στα παιδιά
3,9	43	παιδιά δεν ανακατεύονται ζητήματα μεγάλων
4,2	42	μητέρα ζει για τα παιδιά
4,3	42	παιδιά να έχουν συγκατάθεση γονέων όταν αποφασίσουν να παντρευτούν

μο	β	Δ΄ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ (5,2%)
2,5	62	μητέρα κοντά καθημερινές μικροανάγκες
3,6	60	μητέρα ενδοτική συμβιβαστική
3,1	59	μητέρα υποχωρεί όταν πατέρας οξύθυμος

μο	β	Β΄ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ (10.6%)
1,7	65	παιδιά σέβονται παππούδες
2,1	61	να διατηρεί καλές σχέσεις με συγγενείς
1,6	53	να είμαστε φιλότιμοι
1,9	53	παιδιά δουλεύουν για να βοηθήσουν οικογένεια
2,0	52	παιδιά έχουν υποχρέωση να φροντίζουν γονείς όταν γεράσουν
1,7	45	να τιμάμε και να προστατεύουμε οικογένειά μας
1,5	44	παιδιά να βοηθούν δουλειές του σπιτιού
1,6	43	γονείς μαθαίνουν στα παιδιά να φέρονται σωστά
2,6	41	παιδιά υπακούουν γονείς

μο	β	Γ΄ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ (6,6%)
2,3	70	γονείς γνωρίζουν φίλους των παιδιών τους
3,1	57	παιδιά δεν έχουν μυστικά από γονείς
2,9	48	μητέρα ξέρει πάντα πού είναι τα παιδιά
3,5	42	παιδιά να ζητούν άδεια γονιών όταν βγαίνουν παρέα

μο	β	Ε΄ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ (4,3%)
3,9	62	σύζυγοι ανήκουν στην ίδια κοινωνική τάξη
2,6	51	σύζυγοι ανήκουν στο ίδιο μορφωτικό επίπεδο.

σιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον συγκριτικά με τον Ε΄ παράγοντα των Αθηναίων φοιτητών. Παρατηρείται ότι από τους Αθηναίους το *πρέπει να είναι κανείς φιλότιμος* κατατάσσεται στην ενότητα *β΄ θετικές οικογενειακές σχέσεις*. Αντιθέτως, οι επαρχιώτες φοιτητές κατατάσσουν το φιλότιμο μαζί με τις υποχρεώσεις των παιδιών προς την άμεση οικογένεια και τους άλλους συγγενείς της εκτεταμένης οικογένειας. Οι υποχρεώσεις των επαρχιωτών φοιτητών προς την οικογένεια περιλαμβάνουν την παραδοσιακή αξία, *τα παιδιά πρέπει να δουλεύουν για να βοηθήσουν την οικογένεια*. Επίσης το γεγονός ότι ο παράγοντας αυτός κατατάσσεται στη β΄ σειρά στην αξιοκρατική ιεραρχία των επαρχιωτών, σε αντιδιαστολή με την ε΄ σειρά στην αξιοκρατική ιεραρχία των Αθηναίων φοιτητών, δηλώνει πως η σημασία που δίνει ο Αθηναίος φοιτητής στις υποχρεώσεις προς την ευρεία οικογένεια είναι διαφορετική.

Γ΄ παράγοντας — έλεγχος των σχέσεων των παιδιών

Ο Γ΄ παράγοντας συγκεντρώνει το 6,6% της συνολικής αδράνειας και οι αξίες μοιάζουν με αυτές του Γ΄ παράγοντα των Αθηναίων φοιτητών, με τη διαφορά ότι οι μέσοι όροι, που κυμαίνονται μεταξύ 2,3 και 3,5, δηλώνουν αποδοχή ή αβεβαιότητα, σε αντίθεση με τους Αθηναίους φοιτητές που απορρίπτουν τον έλεγχο των φίλων τους από μέρους των γονέων.

Δ΄ παράγοντας — ενδοτική στοργική μητέρα

Ο Δ΄ παράγοντας συγκεντρώνει το 5,2% της συνολικής αδράνειας και αποτελείται από τις εξής αξίες: *Η μητέρα πρέπει να είναι κοντά στις καθημερινές μικροανάγκες, ενδοτική, συμβιβαστική,* και *η μητέρα πρέπει να υποχωρεί όταν ο πατέρας είναι οξύθυμος.* Πρέπει να σημειωθεί, όμως, ότι οι μέσοι όροι κυμαίνονται από 2,5 μέχρι 3,6 που σημαίνει αποδοχή ή έλλειψη σιγουριάς για τις αξίες αυτές. Είναι επίσης αξιοσημείωτο ότι ο παράγοντας αυτός δεν σχηματίζεται από τους Αθηναίους φοιτητές, γεγονός που ίσως να υπογραμμίζει τον προβληματισμό του επαρχιώτη φοιτητή ως προς αυτό το είδος της συμπεριφοράς της μητέρας.

Ε΄ παράγοντας — μόρφωση και κοινωνική τάξη του συζύγου

Ο Ε΄ παράγοντας συγκεντρώνει μόνον 4,3% της συνολικής αδράνειας και αποτελείται από δύο αξίες: *Οι σύζυγοι πρέπει να ανήκουν στην ίδια κοινωνική τάξη,* που απορρίπτουν, και οι σύζυγοι πρέπει να ανήκουν στο ίδιο μορφωτικό επίπεδο, που μάλλον αποδέχονται ή δεν είναι σίγουροι. Οι αξίες αυτές δεν εκδηλώθηκαν στους Αθηναίους φοιτητές, που ενδέχεται να σημαίνει ότι προβληματίζουν κυρίως τους επαρχιώτες φοιτητές.

Οι άνδρες

Ο Πίνακας 5 παριστάνει την παραγοντική ανάλυση των 208 ανδρών.

Α΄ Παράγοντας — φιλότιμο, θετικές οικογενειακές σχέσεις, υποχρεώσεις παιδιών προς οικογένεια και συγγενείς

Ο Α΄ παράγοντας των ανδρών συγκεντρώνει το μεγαλύτερο ποσοστό, 40,9%, της συνολικής αδράνειας. Οι μέσοι όροι κυμαίνονται από 1,4% μέχρι 2,5 (ο μέσος όρος 3,3 της αξίας *στη σημερινή εποχή ο έξυπνος άνθρωπος θα ήταν κα-*

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Οι άνδρες

μο	β	Α΄ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ (40,9%)
1,8	67	να είμαστε φιλότιμοι
1,8	61	γονείς μαθαίνουν στα παιδιά να φέρονται σωστά
1,9	61	να τιμάμε και να προστατεύουμε οικογένειά μας
2,2	58	παιδιά δουλεύουν για να βοηθήσουν οικογένεια
1,8	59	γονείς δεν μαλώνουν μπροστά στα παιδιά
2,0	54	παιδιά έχουν υποχρέωση φροντίζουν γονείς όταν γεράσουν
2,0	53	μητέρα σύμβουλος
1,4	52	προβλήματα οικογένειας λύνονται μέσα οικογένεια
1,9	52	παιδιά σέβονται παππούδες
2,5	50	άνδρας μέλλων σύζυγος κατέχει τέχνη να έχει σίγουρη δουλειά στα χέρια του
3,3	51	σημερινή εποχή ο έξυπνος άνθρωπος ζει το σήμερα να αφήσει το αύριο να έρθει όπως είναι να έρθει
2,0	49	μόρφωση και επαγγελματική κατάρτιση καλύτερη προίκα για γυναίκα
2,3	50	να διατηρεί καλές σχέσεις με συγγενείς

μο	β	Ε΄ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ (4,3%)
1,3	75	αγόρια να έχουν σεξουαλικές σχέσεις πριν το γάμο
4,6	74	κορίτσια δεν έχουν σεξουαλικές σχέσεις πριν το γάμο

μο	β	Β΄ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ (9,3%)
3,8	62	πατέρας είναι αρχηγός οικογένειας
4,4	61	μητέρα δέχεται αποφάσεις πατέρα
4,0	55	πατέρας χρηματοδότης
4,6	54	παιδιά να έχουν συγκατάθεση γονέων όταν αποφασίσουν να παντρευτούν
4,1	52	πατέρας κουμαντάρει χρήματα σπιτιού
4,3	51	μητέρα συμφωνεί με γνώμη του πατέρα σε ό,τι αφορά παιδιά
3,5	45	να βρεις γυναίκα καλή σαν τη μάνα σου
4,1	45	κύριος σκοπός γυναίκας να γίνει καλή μητέρα
3,8	44	γυναίκες δεν έχουν παιδιά όταν δεν είναι παντρεμένες

μο	β	Γ΄ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ (5,7%)
3,1	65	γονείς γνωρίζουν φίλους των παιδιών
4,1	53	παιδιά να ζητούν άδεια γονιών όταν βγαίνουν με παρέα
3,4	51	μητέρα ξέρει πάντα πού είναι τα παιδιά

μο	β	Δ΄ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ (4,6%)
2,6	50	μητέρα να λέει στον πατέρα προβλήματα παιδιών
3,1	44	μητέρα διαβάζει τα παιδιά

λύτερα να ζει το σήμερα και να αφήνει το αύριο να έρθει όπως είναι να έρθει δηλώνει ότι είναι προς την παραδοσιακή κατεύθυνση), πράγμα που σημαίνει ότι οι άνδρες συμφωνούν με τις αξίες αυτές. Η ενότητα αυτή συμπεριλαμβάνει τις ίδιες αξίες του Β΄ παράγοντα των Αθηναίων και του παράγοντα των επαρχιωτών φοιτητών. Άρα η πρωτίστης σημασίας ενότητα αξιών των ανδρών αφορά στο φιλότιμο, τις θετικές οικογενειακές σχέσεις, τις παραδοσιακές υποχρεώσεις των παιδιών προς την οικογένεια και τους συγγενείς της εκτεταμένης οικογένειας.

Β΄ παράγοντας — παραδοσιακοί ρόλοι πατέρα - αρχηγού/μητέρας - ενδοτικής

Ο Β΄ παράγοντας συγκεντρώνει το 9,3% της συνολικής αδράνειας. Οι μέσοι όροι κυμαίνονται από 3,5 μέχρι 4,4 που σημαίνει διαφωνία με τις αξίες αυτές.

Η ενότητα αυτή είναι γνωστή πια· είναι ο Α΄ παράγοντας στους επαρχιώτες και ο Δ΄ παράγοντας στους Αθηναίους φοιτητές. Οι άνδρες απορρίπτουν δηλαδή τις αξίες που αφορούν στους παραδοσιακούς ρόλους, τόσο του πατέρα ως αρχηγού και απόλυτου άρχοντα της οικογένειας, όσο και της μητέρας ως ενδοτικής και συμβιβαστικής με κύριο σκοπό της ζωής της να είναι καλή μητέρα.

Γ΄ παράγοντας — έλεγχος των σχέσεων των παιδιών

Ο Γ΄ παράγοντας συγκεντρώνει μόνο το 5,7% της συνολικής αδράνειας. Η ενότητα αυτή αφορά στον έλεγχο των σχέσεων των παιδιών και έχει ήδη σχολιαστεί ως Γ΄ παράγοντας τόσο στην Αθήνα όσο και στην επαρχία. Πρέπει να σημειωθεί ότι επειδή οι μέσοι όροι κυμαίνονται από 3,1 μέχρι 4,1 αυτό δηλώνει ότι οι άνδρες απορρίπτουν τον έλεγχο των φίλων των παιδιών από μέρους των γονέων.

Δ΄ παράγοντας — μητέρα ασχολείται με τα προβλήματα παιδιών

Ο Δ΄ παράγοντας συγκεντρώνει μόνο το 4,6% της συνολικής αδράνειας και αποτελείται από δύο αξίες: *Η μητέρα πρέπει να λέει στον πατέρα τα προβλήματα των παιδιών* με μέσο όρο 2,6 και *η μητέρα πρέπει να διαβάζει τα παιδιά* με μέσον όρο 3,1. Ο παράγοντας αυτός δεν εμφανίζεται στις άλλες αναλύσεις και βρίσκεται χαμηλά στην αξιοκρατική ιεραρχία των ανδρών. Οι αξίες αφορούν, πάντως, στον παραδοσιακό ρόλο της μητέρας ως ασχολούμενης με τα προβλήματα των παιδιών, δηλώνοντας ενδεχομένως την επιθυμία των ανδρών να διατηρήσει η γυναίκα τον παραδοσιακό αυτό ρόλο.

Ε΄ παράγοντας — ερωτικές σχέσεις

Ο Ε΄ παράγοντας συγκεντρώνει μόνο το 4,3% της συνολικής αδράνειας, που σημαίνει ότι βρίσκεται χαμηλά στην ιεράρχηση των ανδρών. Είναι όμοιος με τον Ε΄ παράγοντα στο σύνολο των φοιτητών.

Οι γυναίκες

Ο Πίνακας παριστάνει την παραγοντική ανάλυση των 211 γυναικών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

Οι γυναίκες

μο	β	Α΄ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ (30,7%)
1,7	80	αγόρια να έχουν σεξουαλικές σχέσεις πριν το γάμο
4,4	76	κορίτσια δεν έχουν σεξουαλικές σχέσεις πριν το γάμο
3,5	64	γάμος γίνεται στην εκκλησία
3,8	58	να κάνουμε προσευχή πριν το φαγητό
4,3	50	κύριος σκοπός γυναίκας να γίνει καλή μητέρα
3,9	44	γυναίκες δεν έχουν παιδιά όταν δεν είναι παντρεμένες

μο	β	Β΄ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ (10,4%)
2,4	67	γονείς γνωρίζουν φίλους των παιδιών
3,0	61	μητέρα ξέρει πάντα πού είναι τα παιδιά
3,4	60	παιδιά δεν έχουν μυστικά από γονείς
3,4	46	παιδιά ζητούν άδεια γονιών όταν βγαίνουν με παρέα

μο	β	Γ΄ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ (7,1%)
1,6	68	να είμαστε φιλότιμοι
1,7	51	γονείς μαθαίνουν στα παιδιά να φέρονται σωστά
2,4	50	να διατηρεί καλές σχέσεις με συγγενείς
1,8	45	παιδιά σέβονται παππούδες
2,6	45	έξυπνη γυναίκα ξέρει πώς να βρει το κουμπί σκληρού άντρα
1.8	45	να τιμάμε και να προστατεύουμε οικογένειά μας

μο	β	Δ΄ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ (5,3%)
4,0	64	μητέρα ενδοτική συμβιβαστική
2,8	57	μητέρα κοντά στις καθημερινές μικροανάγκες
3,4	44	μητέρα υποχωρεί όταν πατέρας είναι οξύθυμος
4,7	43	πατέρας ασχολείται με σοβαρά μόνον οικογενειακά θέματα

Α΄ παράγοντας — ερωτικές σχέσεις, θρησκεία, γάμος, σκοπός γυναίκας

Ο Α΄ παράγοντας αυτός συγκεντρώνει το 30,7% της συνολικής αδράνειας, που σημαίνει ότι η ενότητα αυτή είναι η πιο σημαντική για τις γυναίκες. Ωστόσο οι μέσοι όροι που κυμαίνονται από 3,5 μέχρι 4,4 (ο μέσος όρος 1,7 κλίνει προς την ίδια κατεύθυνση με τους άλλους) δηλώνουν διαφωνία με τις αξίες αυτές. Η ενότητα αυτή είναι όμοια με τον Α΄ παράγοντα των Αθηναίων φοιτητών. Άρα η αξιοκρατική ενότητα που προβληματίζει ιδιαίτερα τις γυναίκες είναι η απόρριψη των παραδοσιακών αξιών που αφορούν στις ερωτικές σχέσεις, τη θρησκεία και τον κύριο σκοπό της γυναίκας. Πρέπει να σημειωθεί ότι ο κυρίαρχος παράγοντας των ανδρών είναι, σε αντίθεση με αυτόν των γυναικών, η αποδοχή των θετικών οικογενειακών σχέσεων, των υποχρεώσεων των παιδιών προς την εκτεταμένη οικογένεια και το φιλότιμο. Άρα, επειδή ο πρώτος παράγοντας συγκεντρώνει την περισσότερη αδράνεια, αυτό σημαίνει από τη μια μεριά ότι οι γυναίκες προβληματίζονται περισσότερο με την απόρριψη παραδοσιακών αξιών και από την άλλη μεριά ότι οι άνδρες δεν προβληματίζονται με την απόρριψη παραδοσιακών αξιών, αλλά αν-

τιθέτως αποδέχονται τις παραδοσιακές αξίες, που αφορούν στις θετικές οικογενειακές σχέσεις και τις υποχρεώσεις προς την εκτεταμένη οικογένεια.

Β΄ παράγοντας — έλεγχος των σχέσεων των παιδιών

Ο Β΄ παράγοντας συγκεντρώνει το 10,4% της συνολικής αδράνειας. Η ενότητα αυτή είναι όμοια με τον Γ΄ παράγοντα στις άλλες αναλύσεις. Επειδή όμως οι μέσοι όροι κυμαίνονται από 2,4 μέχρι 3,4, δηλώνει ότι οι γυναίκες δεν είναι σίγουρες για τον από μέρους των γονέων έλεγχο των σχέσεων των παιδιών, σε αντιπαράθεση με τους άνδρες, οι οποίοι απορρίπτουν τον έλεγχο αυτό.

Γ΄ παράγοντας — φιλότιμο, θετικές σχέσεις με συγγενείς

Ο Γ΄ παράγοντας συγκεντρώνει το 7,1% της συνολικής αδράνειας. Οι μέσοι όροι κυμαίνονται από 1,6 μέχρι 2,6 και δηλώνουν συμφωνία. Η ενότητα αυτή συμπεριλαμβάνει αξίες όμοιες με αυτές του Α΄ παράγοντα των ανδρών, αλλά είναι πολύ πιο φτωχή. Πρέπει να σημειωθεί, επίσης, ότι η ενότητα αυτή είναι τρίτη κατά σειρά, με κριτήριο το ποσοστό της συνολικής αδράνειας, στην αξιοκρατική ιεράρχηση των γυναικών, σε αντιπαράθεση με τους άνδρες για τους οποίους είναι η σημαντικότερη ενότητα.

Δ΄ παράγοντας — ενδοτική μητέρα, που φροντίζει

Ο Δ΄ παράγοντας συγκεντρώνει μόνο το 5,3% της συνολικής αδράνειας. Η ενότητα αυτή είναι όμοια με τον Δ΄ παράγοντα των επαρχιωτών φοιτητών και αναφέρεται στον παραδοσιακό ρόλο της μητέρας που είναι ενδοτική και συμβιβαστική στις σχέσεις με τον πατέρα και που φροντίζει για την οικογένεια. Όπως φαίνεται από τους μέσους όρους, οι γυναίκες απορρίπτουν αυτόν τον παραδοσιακό ρόλο της μητέρας.

Αθήνα — επαρχία, φύλο και έτος σπουδών

Η παραγοντική ανάλυση, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, διαιρεί τις αξίες σε ενότητες, οι οποίες έχουν ψυχολογική σημασία. Οι αναλύσεις ανάλογα με τον τόπο κατοικίας, Αθήνα ή επαρχία, και επίσης με το φύλο, απεικονίζουν την επιμέρους κατηγοριοποίηση των οικογενειακών αξιών, από μέρους των αντίστοιχων φοιτητών.

Παρατηρήθηκαν ορισμένες ενδιαφέρουσες διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις τέσσερις ομάδες φοιτητών, όσον αφορά στις ενότητες αυτές. Υπάρχει,

ωστόσο, μια άλλη στατιστική μέθοδος που ενδέχεται να προσθέσει μια διαφορετική εικόνα στην ανάλυση, στο πώς οι φοιτητές βλέπουν τις οικογενειακές αξίες, και επίσης που θα απαντήσει άμεσα στην υπόθεση ότι οι οικογενειακές αξίες των τεταρτοετών φοιτητών από την επαρχία συγκλίνουν με τις αξίες των τεταρτοετών Αθηναίων φοιτητών, ότι ο πρωτοετής επαρχιώτης φοιτητής αντιπροσωπεύει πιστά τις αντιλήψεις για τις οικογενειακές αξίες των συνομηλίκων του περιβάλλοντός του, δηλαδή της πόλης, του χωριού του. Μια άποψη είναι ότι, μετά από τέσσερα χρόνια, τόσο στον ζωτικό χώρο του Πανεπιστημίου, όσο και στον αστικό χώρο της Αθήνας, ο φοιτητής επηρεάζεται από το περιβάλλον αυτό με αποτέλεσμα να αλλάξουν οι οικογενειακές αξίες του. Η άλλη άποψη είναι ότι οι θεμελιωμένες στη συνείδηση του επαρχιώτη φοιτητή οικογενειακές αξίες δεν επηρεάζονται ουσιαστικά από το προσωρινό αυτό περιβάλλον, επειδή οι δεσμοί με την εκτεταμένη οικογένεια και με τον τόπο του δεν διαλύονται τόσο εύκολα, εκτός βέβαια εάν απορρίπτει συνειδητά τις αξίες αυτές.

Η υπόθεση αυτή ελέγχεται με τη στατιστική μέθοδο της Πολλαπλής Ανάλυσης Διασποράς. Οι τρεις ανεξάρτητες μεταβλητές είναι οι εξής: Α΄ Τόπος μόνιμης κατοικίας (Αθήνα, επαρχία), Β΄ φύλο (άνδρες, γυναίκες), και Γ΄ Έτος Σπουδών (πρωτοετής, δευτεροετής, τριτοετής, τεταρτοετής). Άρα το τελικό σχήμα είναι: τόπος (2 επίπεδα), φύλο (2 επίπεδα), έτος σπουδών (4 επίπεδα). Ο αριθμός των φοιτητών στις αντίστοιχες υποκατηγορίες έχει ήδη παρουσιαστεί στον Πίνακα 1.

Το αντικείμενο της ανάλυσης είναι οι αξίες, όπως έχουν κατανεμηθεί από την παραγοντική ανάλυση του συνόλου των φοιτητών (βλ. Πίνακα 2). Έγιναν πέντε Πολλαπλές Αναλύσεις Διασποράς, η καθεμία για τον αντίστοιχο παράγοντα. Για παράδειγμα η ανάλυση του Α΄ παράγοντα έγινε ως εξής: Οι τιμές των αξιών κατά φοιτητή αθροίζονται (πατέρας κουμαντάρει χρήματα σπιτιού (4), πατέρας αρχηγός οικογένειας (5) + ...).

Η τιμή κατά φοιτητή είναι, επομένως, το άθροισμα των τιμών στις επιμέρους αξίες στο συγκεκριμένο παράγοντα.

Α΄ παράγοντας — παραδοσιακοί ρόλοι πατέρα - αρχηγού/γυναίκας - μητέρας

Οι μέσοι όροι του φύλου $F(1,401) = 48,72$, $P<0,0001$, άνδρες 4,04, γυναίκες 4,55, και του τόπου μόνιμης κατοικίας, $F(1,401) = 24,01$, $P<0,0001$, Αθήνα 4,49, επαρχία 4,13, είναι στατιστικώς σημαντικοί. Το έτος σπουδών δεν είναι στατιστικώς σημαντικό, $F(3,401) = 0,409$, $P>0,75$. Η υπόθεση που μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα, ότι από τη μια οι μέσοι όροι των τεταρτοετών φοιτητών από την Αθήνα και την επαρχία θα συγκλίνουν, αλλά από την άλλη μεριά, οι μέσοι όροι των πρωτοετών από την Αθήνα και την επαρχία (και ενδεχομένως

των δευτεροετών ή των τριτοετών) θα διαφέρουν, ελέγχεται από την αλληλεπίδραση τόπου και έτους σπουδών. Η αλληλεπίδραση αυτή δεν είναι στατιστικώς σημαντική: $F(3,401) = 0,07$, $\underline{P} = 0,98$, που σημαίνει ότι δεν τεκμηριώνεται η αναμενόμενη σύγκλιση αξιών στους τεταρτοετείς. Τέλος η αλληλεπίδραση φύλου και τόπου είναι στατιστικώς σημαντική $F(1,401) = 9,188$, $\underline{P} = 0,003$, όπως παριστάνεται στο Σχήμα 1.

ΣΧΗΜΑ 1

Αλληλεπίδραση φύλου και τόπου στην Α΄ ενότητα

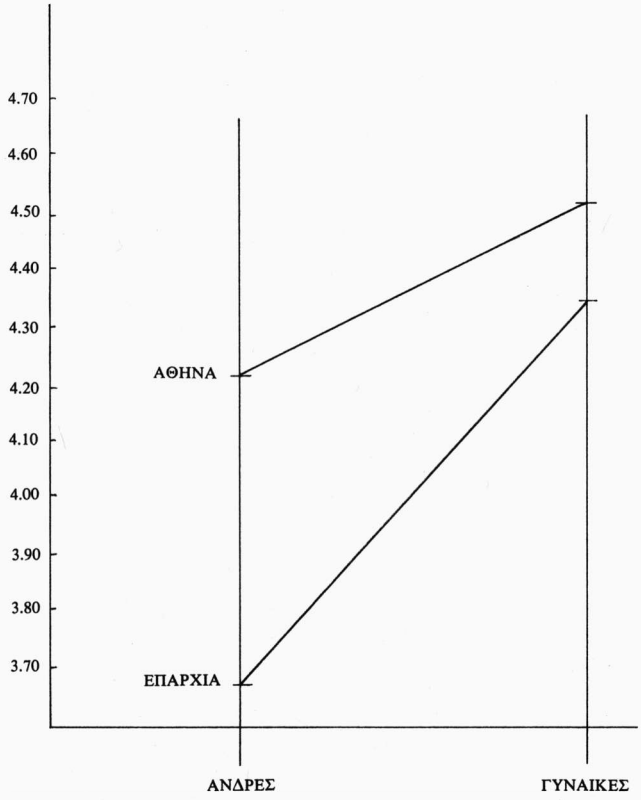

Άρα οι συγκρίσεις των μέσων όρων των ομάδων φοιτητών, όσον αφορά στις αντιλήψεις για τον παραδοσιακό ρόλο του πατέρα ως αρχηγού της οικογενείας, της μητέρας στο σπίτι και της γυναίκας δείχνουν ότι όλοι οι φοιτητές ουσιαστικά διαφωνούν με τους παραδοσιακούς αυτούς ρόλους. Ωστόσο οι γυναίκες διαφωνούν περισσότερο από τους άνδρες με τις παραδοσιακές αυτές αξίες. Σ' αυτό το σημείο υπάρχει το ενδιαφέρον εύρημα ότι οι γυναίκες, είτε από την επαρχία είτε από την Αθήνα, έχουν ταυτόσημες απόψεις. Αντιθέτως, οι άνδρες από την επαρχία είναι πιο «συντηρητικοί» από αυτούς της Αθήνας. Οι φοιτητές δεν αλλάζουν τις αξίες αυτές κατά τη διάρκεια των σπουδών τους στο Πανεπιστήμιο. Τέλος, η κύρια υπόθεση, ότι οι αξίες αυτές των τεταρτοετών φοιτητών από την επαρχία συγκλίνουν με τις απόψεις των τεταρτοετών Αθηναίων φοιτητών, απορρίπτεται.

Β΄ παράγοντας — φιλότιμο, θετικές οικογενειακές σχέσεις

Οι μέσοι όροι του φύλου, Άνδρες = 1,79, Γυναίκες = 1,61, $F(1,401) = 5,01$, $\underline{P} = 0,026$ και του τόπου, Αθήνα = 1,92, επαρχία = 1,52, $F(1,401) = 23,56$, $\underline{P} = 0,0001$ είναι στατιστικώς σημαντικοί, όπως βρέθηκε και στην ανάλυση του Β΄ παράγοντα. Όλες οι άλλες συγκρίσεις είναι αρνητικές, συμπεριλαμβανόμενης και της αναμενόμενης αλληλεπίδρασης τόπου και έτους σπουδών ($F(3,401) = 1,94$, $\underline{P} = 0,12$).

Άρα, οι συγκρίσεις των μέσων όρων των ομάδων φοιτητών όσον αφορά στο πώς βλέπουν το φιλότιμο και τις θετικές οικογενειακές σχέσεις δείχνουν ότι όλοι οι φοιτητές συμφωνούν με την αξία και τις σχέσεις αυτές. Οι δε επαρχιώτες φοιτητές συμφωνούν περισσότερο από ό,τι οι Αθηναίοι φοιτητές και επίσης οι γυναίκες συμφωνούν περισσότερο από ό,τι οι άνδρες.

Αντιθέτως, δεν αλλάζουν οι αντιλήψεις αυτές κατά τη διάρκεια των σπουδών, ούτε συγκλίνουν οι αντιλήψεις αυτές στους τεταρτοετείς από την Αθήνα και την επαρχία, όπως αναμενόταν.

Γ΄ παράγοντας — έλεγχος των σχέσεων των παιδιών

Οι μέσοι όροι του φύλου, Άνδρες = 3,52, Γυναίκες = 3,05, $F(1,401) = 18,86$, $\underline{P} = 0,0001$ και του τόπου, Αθήνα = 3,65, επαρχία = 2,97, $F(1,401) = 38,15$, $\underline{P} = 0,0001$, είναι στατιστικώς σημαντικοί, όπως βρέθηκε στις αναλύσεις του Α΄ και Β΄ παράγοντα. Όλες οι άλλες αναλύσεις είναι αρνητικές.

Άρα οι συγκρίσεις των μέσων όρων των ομάδων φοιτητών όσον αφορά στο πώς βλέπουν τον από μέρους των γονέων έλεγχο των σχέσεων των παιδιών δείχνουν ότι οι Αθηναίοι φοιτητές διαφέρουν από τους επαρχιώτες φοιτητές. Πιο συγκεκριμένα οι Αθηναίοι φοιτητές διαφωνούν με τον έλεγχο των

σχέσεών τους, αλλά οι επαρχιώτες φοιτητές δεν είναι σίγουροι. Το ανάλογο ισχύει για τους άνδρες και τις γυναίκες, δηλαδή οι άνδρες απορρίπτουν τον έλεγχο, αλλά οι γυναίκες δεν είναι σίγουρες.

Δ΄ παράγοντας — υποχρεώσεις παιδιών προς οικογένεια και συγγενείς

Μόνον οι μέσοι όροι του τόπου, Αθήνα = 2,15, επαρχία = 1,83, F(1,401) = 13,52, P = 0,0001, είναι στατιστικώς σημαντικοί.

Άρα οι επαρχιώτες φοιτητές συμφωνούν περισσότερο από ό,τι οι Αθηναίοι φοιτητές, όσον αφορά στις υποχρεώσεις των παιδιών προς την οικογένεια και τους συγγενείς.

Ε΄ παράγοντας — ερωτικές σχέσεις

Μόνον οι μέσοι όροι του φύλου, Άνδρες = 4,18, Γυναίκες = 3,86, F(1,401) = 4,74, P = 0,03 είναι στατιστικώς σημαντικοί.

Άρα οι άνδρες διαφωνούν περισσότερο από τις γυναίκες όσον αφορά στην παραδοσιακή θέση προς τις ερωτικές σχέσεις.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι φοιτητές αντιπροσωπεύουν μια ιδιαίτερα σημαντική κοινωνική ομάδα. Πρέπει να σημειωθεί ότι με κανέναν τρόπο δεν αντιπροσωπεύουν το σύνολο των Ελλήνων. Παράμετροι όπως η ηλικία, ή μόρφωση και το επάγγελμα ενδέχεται να επηρεάζουν την αντίληψη για τις οικογενειακές αξίες των Ελλήνων. Από την άλλη μεριά, οι φοιτητές είναι συνήθως οι πρωτοπόροι, οι σημαιοφόροι των ιδεολογικών και κοινωνικών αλλαγών. Άρα τα ευρήματα στη μελέτη αυτή διευκρινίζουν τις σύγχρονες τάσεις της πιο ευαίσθητης μερίδας του λαού μας. Ποιες οικογενειακές αξίες, δηλαδή, απορρίπτονται και ποιες διατηρούνται.

Γεγονός είναι ότι οι αξίες που απορρίπτονται από το σύνολο των φοιτητών αφορούν στον παραδοσιακό πατριαρχικό ρόλο του πατέρα ως αρχηγού της οικογένειας, ο οποίος αποφασίζει για όλα τα σημαντικά θέματα της οικογένειας, και που διατηρεί στο πρόσωπό του όλη την εξουσία. Απορρίπτονται επίσης ο παραδοσιακός ρόλος της μητέρας ως ενδοτικής, ως συμβιβαστικής, ως υπάκουης και ο κύριος ρόλος της ως καλής μητέρας που η θέση της είναι στο σπίτι και ζει για τα παιδιά της.

Εάν κρίνουμε από το ποσοστό της αδράνειας στην παραγοντική ανάλυση, η απόρριψη των αξιών αυτών αντικατοπτρίζει τον πρωταρχικό προβληματισμό των επαρχιωτών φοιτητών, οι οποίοι μάλλον ακόμη αντιμετωπίζουν τις σχέσεις αυτές στις δικές τους οικογένειες, που οι περισσότερες μάλλον είναι εκτεταμένες. Αντιθέτως το ποσοστό της αδράνειας των Αθηναίων φοιτητών, 5,8%, κατανέμει τις αξίες αυτές στην τέταρτη κατά σειρά θέση, πράγμα που σημαίνει ότι τους προβληματίζουν άλλες αξίες περισσότερο από ό,τι οι οικογενειακές αυτές αξίες.

Ωστόσο, εάν κρίνουμε από τους μέσους όρους της ανάλυσης της διασποράς παρατηρούμε ότι οι Αθηναίοι φοιτητές είναι πιο κατηγορηματικοί στην απόρριψη των αξιών αυτών, μαζί με τις γυναίκες από την επαρχία. Οι επαρχιώτες άνδρες είναι πιο διστακτικοί στο να απορρίψουν τις αξίες αυτές. Παρατηρούμε ότι ο μέσος όρος των επαρχιωτών ανδρών είναι 3,80 που σημαίνει ότι είναι κοντά στην κατηγορία «δεν είμαι σίγουρος» ή «δεν ξέρω». Θα μπορούσαμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα, πάντως, ότι οι Αθηναίοι φοιτητές, άνδρες και γυναίκες, και επίσης οι γυναίκες από την επαρχία, απορρίπτουν κατηγορηματικά τους οικογενειακούς ρόλους, τόσο του αυταρχικού πατέρα και του αρχηγού της οικογενείας όσο και της συμβιβαστικής μητέρας που η θέση της είναι στο σπίτι. Οι δε γυναίκες είναι πιο κατηγορηματικές από ό,τι οι άνδρες. Οι κύριοι λόγοι είναι ενδεχομένως ότι η μορφή της εκτεταμένης οικογένειας έχει εκλείψει στην Αθήνα, με συνέπεια όσοι πατέρες συμπεριφέρονται με τον τρόπο αυτό να μην έχουν το οικολογικό και κοινωνικό πλαίσιο να τους υποστηρίζει. Αντιθέτως, στην επαρχία, όπου η εκτεταμένη οικογένεια ακόμη διατηρείται, οι άνδρες δεν απορρίπτουν τόσο κατηγορηματικά τους ρόλους αυτούς, μάλλον επειδή το υπάρχον κοινωνικό πλαίσιο τους υποστηρίζει ακόμα. Αντιθέτως, οι γυναίκες της επαρχίας μπορούν να αντιδράσουν επειδή ορισμένες συνθήκες έχουν αλλάξει και στην επαρχία, π.χ. οι εργασιακές σχέσεις, τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, τους προσφέρουν άλλα πρότυπα, τα τείχη της κλειστής κοινότητας έχουν καταρρεύσει.

Ένα δεύτερο εύρημα αφορά σε αξίες με τις οποίες οι φοιτητές συμφωνούν, όπως π.χ. το φιλότιμο, τη διατήρηση καλών εσωοικογενειακών σχέσεων, τη φροντίδα των παιδιών, τις υποχρεώσεις των παιδιών.

Εδώ παρατηρούμε πως ο κοινωνικός παράγοντας της επαρχίας και η μορφή της εκτεταμένης οικογένειας στην επαρχία διαφοροποιεί μια άλλη αντίληψη από ό,τι το αστικό περιβάλλον της Αθήνας με τη μορφή της πυρηνικῆς οικογένειας.

Στην Αθήνα, οι αξίες περιορίζονται στην πυρηνική οικογένεια. Επίσης, δεν συμπεριλαμβάνουν τις υποχρεώσεις των παιδιών προς την οικογένεια, δηλαδή να δουλεύουν τα παιδιά, να βοηθούν την οικογένεια. Οι αξίες αυτές ανήκουν σε άλλη ενότητα (βλ. Πίνακα 3). Δεν είναι συνδεδεμένες, όπως συμ-

βαίνει με τους επαρχιώτες φοιτητές, με τις θετικές εσωοικογενειακές σχέσεις. Είναι σαν οι Αθηναίοι φοιτητές να υποστηρίζουν ότι «ναι, πρέπει να φροντίζουμε τους γονείς μας όταν γεράσουν, ναι, πρέπει να σεβόμαστε τους παππούδες. Αλλά... τι σχέση έχουν αυτά με τη διατήρηση καλών σχέσεων μέσα στην οικογένεια;».

Ούτε η διατήρηση καλών σχέσεων με συγγενείς απασχολεί τους Αθηναίους. Οι αξίες του Β΄ παράγοντα των Αθηναίων (βλ. Πίνακα 3) θυμίζουν την γ΄ μορφή της οικογενείας, όπως περιγράφεται από την Κατάκη (1984), όπου ο κύριος σκοπός της οικογένειας είναι η μεταξύ τους επικοινωνία και σχέση.

Από την άλλη μεριά, βλέπουμε ότι το κοινωνικό πλαίσιο της επαρχίας, μαζί με τη μορφή της εκτεταμένης οικογένειας, έχει διατηρήσει τις θετικές αυτές αξίες. Ο επαρχιώτης φοιτητής, σε αντιπαράθεση με τον Αθηναίο συνάδελφό του, αντιλαμβάνεται τις οικογενειακές αξίες ως συνδεδεμένες με τις σχέσεις με τους άλλους συγγενείς, και επιπλέον, νιώθει ακόμα τις υποχρεώσεις των παιδιών προς την ευρεία οικογένεια (βλ. Πίνακα 4). Παρατηρείται επίσης ότι στην ανάλυση της διασποράς του Δ΄ παράγοντα, «τα παιδιά έχουν την υποχρέωση να φροντίσουν τους γονείς όταν γεράσουν» (βλ. Πίνακα 2), οι επαρχιώτες φοιτητές είναι πιο θετικοί από ό,τι οι Αθηναίοι.

Άρα η εσω-ομάδα, ο «κύκλος δικών», αποτελεί ακόμη αχώριστο μέρος της ψυχοσύνθεσης του επαρχιώτη φοιτητή. Μέσα σε τέτοιο αξιοκρατικό σύστημα, το φιλότιμο είναι λειτουργικό. Από την άλλη μεριά, πόσο λειτουργικό θα είναι το φιλότιμο μέσα στην αθηναϊκή πυρηνική οικογένεια, όταν οι Αθηναίοι φοιτητές έχουν ξεριζώσει τις υποχρεώσεις τους και τις σχέσεις τους με τους συγγενείς από το πλαίσιο της εκτεταμένης οικογένειας; Το φιλότιμο, ως πολύτιμη κεντρική αξία της εκτεταμένης οικογένειας (Βασιλείου, 1974) δύσκολα θα διατηρηθεί μέσα στο καινούριο της πλαίσιο.

Παρατηρείται επίσης, ότι Αθηναίοι φοιτητές, σε αντιπαράθεση με τους επαρχιώτες, απορρίπτουν τον από μέρους των γονέων έλεγχο των σχέσεων των παιδιών. Άρα άλλη συνέπεια της μορφής της πυρηνικής οικογένειας είναι η ανεξαρτησία των παιδιών. Οι γνωριμίες των παιδιών, ο γάμος των παιδιών, δεν ελέγχονται στην πυρηνική οικογένεια, όπως στην εκτεταμένη, με επακόλουθο προβληματισμό από μέρους των Αθηναίων φοιτητών γύρω από τις ερωτικές σχέσεις (βλ. Πίνακα 2, Α΄ παράγοντα) και τις θρησκευτικές συνήθειες.

Είναι επίσης αξιοσημείωτο ότι η αναμενόμενη σύγκλιση αξιών κατά τη διάρκεια των σπουδών των φοιτητών από την επαρχία με τις αξίες των Αθηναίων φοιτητών, δεν παρατηρήθηκε, παρότι ο ζωτικός χώρος του Πανεπιστημίου και ο αστικός χώρος είναι περιβάλλοντα τα οποία προσφέρονται για ζυμώσεις τόσο στο πνευματικό επίπεδο, όσο και στο συναισθηματικό· φαίνεται

ότι οι αξίες του τόπου και της οικογένειας του φοιτητή δεν είναι τόσο ευάλωτες. Είναι αντιθέτως βαθιά ριζωμένες στο χαρακτήρα του και αντιστέκονται στις πιέσεις από τό περιβάλλον αυτό. Οι αξίες, όπως αναλύθηκε προηγουμένως, διαμορφώνονται στα παιδικά χρόνια μέσα στο πλαίσιο της οικογένειας και της κοινότητας. Το εύρημα ότι οι υπό μελέτη οικογενειακές αξίες, τόσο των πρωτοετών όσο και των τεταρτοετών φοιτητών, είναι στο ίδιο επίπεδο επιβεβαιώνουν τη σταθερότητα αυτή.

Ίσως το πιο εντυπωσιακό εύρημα της έρευνας αυτής είναι η κατάδειξη του πώς τα από αιώνες σταθερά στοιχεία του οικογενειακού συστήματος της Ελλάδας, η μικρή κλειστή κοινότητα, η εκτεταμένη οικογένεια, η συλλογική εργασία, ο «κύκλος δικών», ακόμη επηρεάζουν ορισμένες κοινωνικές ομάδες, κυρίως της επαρχίας. Από την άλλη μεριά, βλέπουμε, πώς μέσα στα πλαίσια του αστικού περιβάλλοντος, όπου τα στοιχεία αυτά έχουν υποστεί ριζική αλλαγή, λ.χ. η οικογένεια είναι πυρηνική, η εργασία είναι ατομική, ο «κύκλος δικών» διαλύεται, επέρχεται αλλαγή των παραδοσιακών αυτών αξιών στους νέους, επειδή δεν υπάρχει πια το οικολογικό και κοινωνικό πλαίσιο να τις υποστηρίξει.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βασιλείου Γ. (1966), *Διερευνήσεις μεταβλητών υπεισερχομένων εις την ψυχοδυναμικήν της ελληνικής οικογενείας*, Αθήνα, Αθηναϊκόν Ινστιτούτον του Ανθρώπου.

du Boulay J. (1974), *Portait of a Greek mountain village*, Οξφόρδη, Clarendon.

Campbell J.K. (1964), *Honour, family and patronage: A study of institutions and moral values in a Greek mountain community*, Οξφόρδη, Claredon.

Campbell J. και Sherrard P. (1968), *Modern Greece*, Λονδίνο, Ernest Bern.

Doumanis M. (1983), *Mothering in Greece: From collectivism to individualism*, Νέα Υόρκη, Academic.

Dragonas T. (1983), *The self-concept of preadolescents in the Hellenic context Doctoral Dissertation*, Μπίρμιγχαμ, University of Aston.

Εμμανουήλ Α., Παπανούτσος Ε., Αγουρίδης Σ., Σκορίνη Φ. και Χριστοδούλου Γ. (1976), «Η οικογένεια σήμερα και αύριο», *Ελληνική Ιατρική*, τχ. 45, σ. 203-229.

Friedl E. (1963), *Vassika: A village in modern Greece*, Νέα Υόρκη, Rinehart and Winston.

Harman H.H. (1967), *Modern factor analysis*, Σικάγο.

Katakis Ch. (1976), «An exploratory multi-level attempt to investigate intrapersonal and interpersonal patterns of twenty Athenian families», *Mental Health and Society*, τχ. 3, σ. 1-9.

Katakis Ch. (1981), «The concept of purpose and its relatedness to entropy control: Impications for preventive and therapeutic interventions», *Mediterranean Journal of Social Psychiatry*, τχ. 2, σ. 16-19.

Κατάκη Χ. (1984), *Οι τρεις ταυτότητες της ελληνικής οικογένειας*, Αθήνα, Κέδρος.

Katakis D. και Katakis Ch. (1982), «Teleonomic entropy in biopsychosocial systems», *Behavioral Science*, σ. 27.

Kluckhohn C. (1951), «Values and value orientations in the theory of action», στο σύγγραμμα των T. Parsons και E.A. Shilds, *Toward a general theory of action*, Καίμπριτζ, Mass: Harvard.

Λάσκου-Νασιάκου Μ. (1977), *Προσδοκίες της μητέρας, νοημοσύνη του παιδιού και κίνητρο επιτυχίας*, Θεσσαλονίκη.
Lee D. (1966), *Purar Greece*, Αθήνα, Institute of Child Health.
Μεϊμάρη Μ. και Νικολακόπουλος Η. (1978), «Παραγοντική ανάλυση δεδομένων», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τχ. 33-34, σ. 225-240.
Peristiany J.G. (1965), *Honour and shame: The values of Mediterranean society*, Λονδίνο, Weidenfels and Wicolson.
Pipinelli-Potamianou A. (1965), *Personality and group participation in Greece*, Αθήνα, Center for Mental Helth and Research.
Polemi-Todoulou M. (1981), *Cooperation in family and peer group: A study of independence in a Greek island community. Unpublished doctoral dissertation*, Bryn Mawr Collège, Bryn Mawr, Pennsylvania.
Triandis H.C., Vassiliou V. και Nassiakoy M. (1968), «Three cross-cultural studies of subjective culture», *Journal of Personality and Social Psychology*, Monogr. Suppl. τχ. 8, αρ. 4, 1-42.
Triandis H.C. και Vassiliou V. (1972), «An analysis of subjective culture. Στο σύγγραμμα του H.C. Triandis, *The analysis of subjective culture*, Νέα Υόρκη, Wiley.
Vassiliou V. και Vassiliou G. (1973), «The implicative meaning of the Greek concept of philotimo», *Journal of Cross-Cultural Psychology*, τχ. 4, σ. 326-341.
Vassiliou V. και Vassiliou G. (1974), «Variations of the group process across cultures», *International Journal of Group Psychotherapy*, τχ. 24, 55-65.